

PEOPLE, COMMUNITY, IDENTITY ¹

Abstract: One of the highly controversial topics in Bulgarian theological thought in the context of European changes is related to identity. About identity we talk in different thoughts; the concept is addressed in all branches of humanitarianism. In theological terms, identity is associated with the theology of man. In particular, the concept unfolds through the prism of the people, the people, the community, the tradition and the memory.

Author information:

Dimitar Kirov
Faculty of Theology
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
✉ kirovdimitar@abv.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:
Identity, gender, people, community,
tradition, memory.

В съвременната действителност се развиват силни интеграционни тенденции. Свидетелство за тези процеси са премахването на националните и държавните прегради, разширяването на понятието „общност“, оперирането с термините „европейско“ или „американско“ общество, както и действията, насочени към единство в политическата и социалната сфера, в икономиката и културата.

Убедени сме, че всеки истински стремеж към единство е положително явление. Защото той довежда до изчезване на подялбите, до създаването на единство в обществените усилия и до събуждане на междуличовешката солидарност. В контекста на глоболизиращи и интегриращи тенденции в съвременния свят би трябвало да се обсъждат въпроси с принципно съдържание, а именно:

- Има ли място за народа като една от основните общности?
- Дали народът и нациите имат основание да съществуват?
- Представлява ли народът все още някаква ценност?

Църквата винаги е насърчавала единството на семейството, благославяла е разбирателството в света и е подкрепяла междуличовешката солидарност. Защото само при единството на хората в света е възможно разрешаването на проблемите, пред които се намира човечеството. Идеята на Църквата за единство и интеграция на народите не противоречи на стремежа за запазване на субектността на отделните националности, обратно, необходимо е тя (идеята) да се свързва със зачитането на тази субектност. В контекста на учението на Църквата народът продължава да бъде основната общност и никакви процеси не могат да доведат до неговото обезличаване и изчезване в този свят (Skorowski, H., 1999).²

В тази статия ще опишем народа като аксиологична категория. Това означава да го анализираме от гледна точка на основното благо, което е човешката личност, е основен субект на обществено-политическия и културно-икономическия живот. Именно в този контекст

¹ Статията се издава по проект КП 06 ОПР 05/6 към ФНИ.

² Skorowski, H. *Naród jako kategoria aksjologiczna*. Warszawa, 1999, s. 256-267.

анализът се обобщава от въпроса: какво предоставя народът на човешката личност? Чрез отговора на този въпрос се разкрива ценността на народа.

а) Понятие за народ

Очевидно е, че народът съществува като основна и естествена общност; той е общочовешко достойние. Всеки от нас подхранва самозародилото се убеждение, че е член на народ, който живее в границите на голямото семейство на народите от цял свят. В тази област съществуването на народа като факт не подлежи на дискусия. Независимо от това може би не е трудно да осъзнаем, че нашето вътрешно убеждение е съдържателно твърде бедно, с малка вместимост, за да можем въз основа на него да определим присъщата за народа специфика (Ślipko, T., 2005).³ Докато фактът на съществуването на народа като определена общност не поражда съмнения, опитът за неговото еднозначно дефиниране подбужда известни противоречия. В тази насока срещаме определено разногласие. Затова ще се опитаме да размислим за самото понятие и разбиране за народа.

Социологията определя народа като общност, обединена чрез съзнанието на своите членове, историческите им преживявания и волята им за единство (Berger, P.).⁴ От тази теза произлизат следните по-характерни дефиниции:

- Народът е социална среда, център на съвместен живот, култура и обща история;
- Народът е конкретен организъм от хора с кръвни връзки, общ произход, език, история и обща територия, която обитават;
- Народът е съвкупност от хора, свързани чрез общи права и задължения за съвместно създаване на комплекс от ценности, които осигуряват условията за оптимално духовно развитие на човешката личност, за създаване на колективна духовна култура и общо участие в нея (Strzeszewski. *Czesław*, 1985).⁵ Приведените определения показват различия при дефинирането на понятието народ. Без да предприемаме опити за еднозначно определяне на тази общност, можем да обособим общностните елементи, конструиращи рода.

Следва да подчертаем, че народът е социална реалност, различна от държавата: той е духовна общност, която може да съществува независимо от територия и без собствена държавна организация.⁶ Също не бива да отъждествяваме народа с отечеството, макар някои автори да го правят. Отецеството се свързва неразривно с територията, докато народът се свързва с обществената среда и културата. Затова в сферата на разбирането на народа като общност, различна от държавата и отечеството, ще посочим два основни конструиращи елемента на този обществен организъм. Първият основен елемент и съдържателен индикатор за народа е определено социално битие; той е националната общност, която тук няма да анализираме по-дълбоко. Отбелязваме само, че националната общност е единство от лица, което има общи предци. Понякога тази общност се определя като общност, която се отличава със свой език, исторически традиции, културно наследство и вътрешни връзки, които са устояли на различни исторически сътресения. Следователно бихме могли да дефинираме националната общност като съвкупност от хора, солидарни поради своя произход, език и култура, свързани с общи права и задължения за съвместно създаване на комплекс от ценности, които обуславят оптималното духовно развитие на човешката личност (Ślipko, T., 2005).⁷ Така разбраната национална общност е първият индикатор за народа.

³ Ślipko, T. *Zarys etyki szczegółowej*, T. 2, Kraków, 2005, s. 225.

⁴ Berger, P. T. *Luckmann. Społeczne tworzenie rzeczywistości*. Wwa, 1983, s. 55-57.

⁵ Strzeszewski. *Czesław*. *Katolocka nauka społeczna*. Wwa, 1985, s. 505.

⁶ *Ibid.*, s. 509.

⁷ Ślipko, T. *Op. cit.*, s. 243.

В понятието национална общност се подчертава също елементът култура като продукт на тази общност. Националната култура се приема за втория важен елемент и индикатор за понятието народ, защото народът съществува чрез културата си и за културата си.

Националната култура като втори индикатор на понятието народ е специфичен вид култура. Ако под култура разбираме съвкупността от продукти на творческата дейност на човека на всички нива на неговия съвместен живот, която като общо наследство бива предавана на следващите поколения в процеса на възпитание и социализация, то националната култура е само известен дял от целокупността на така разбраната култура. Тя обхваща комплекса от продукти и средства, към които можем да отнесем езика, религията, обичаите и всичко друго, което дадена общност създава за духовното усъвършенстване на човека (Ślipko, T., 2005).⁸ Националната култура е постижение със самобитен духовен израз. Тя е цялото наследство, което народът като общност е създал и създава в духовната сфера. Разбира се елементите на националната култура са много; сред основните се нареждат: езика, религията, традициите, литературата, обичаите и духовността като нещо специфично. Националната култура обаче не е механичен сбор от тези елементи. По същество тя е известна самостоятелна цялост със свой отличителен израз, което означава, че отделните елементи загубват в нея своята специфичност и се превръщат в елементи с ново съдържание, чиято реалност сраства в органична културна цялост (Ślipko, T., 2005).⁹ Националната култура, като култура на националната общност, е ново качество, нова цялост, а не сбор от отделни елементи, макар качеството да се обуславя от самите елементи.

Националната общност и националната култура са двата фундаментални елемента, конструиращи понятието „народ“. Оттук можем да определим народа като общност от хора, солидарни по своя произход и свързани помежду си с общи права и задължения за създаване на обща духовна култура.

Дефинираният по този начин от етиката народ е аксиологична категория, защото народът е носител на много ценности, характерни за отделните личности и за цялата общност. В какво се изразява аксиологичния характер на народа?

a) Понятие за народ

Очевидно е, че народът съществува като основна и естествена общност; той е общочовешко достойние. Всеки от нас подхранва самозародилото се убеждение, че е член на народ, който живее в границите на голямото семейство на народите от цял свят. В тази област съществуването на народа като факт не подлежи на дискусия. Независимо от това може би не е трудно да осъзнаем, че нашето вътрешно убеждение е съдържателно твърде бедно, с малка вместимост, за да можем въз основа на него да определим присъщата за народа специфика (Ślipko, T., 2005).¹⁰ Докато фактът на съществуването на народа като определена общност не поражда съмнения, опитът за неговото еднозначно дефиниране подбужда известни противоречия. В тази насока срещаме определено разногласие. Затова ще се опитаме да размислим за самото понятие и разбиране за народа.

Социологията определя народа като общност, обединена чрез съзнанието на своите членове, историческите им преживявания и волята им за единство (Berger, P., 1983).¹¹ От тази теза произлизат следните по-характерни дефиниции:

- Народът е социална среда, център на съвместен живот, култура и обща история;
- Народът е конкретен организъм от хора с кръвни връзки, общ произход, език, история и обща територия, която обитават;

⁸ Ibid., s. 237.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid, s. 225.

¹¹ Berger, P. T. Luckmann. Społeczne tworzenie rzeczywistości. Wwa, 1983, s. 55-57.

- Народът е съвкупност от хора, свързани чрез общи права и задължения за съвместно създаване на комплекс от ценности, които осигуряват условията за оптимално духовно развитие на човешката личност, за създаване на колективна духовна култура и общо участие в нея (Strzeszewski. *Czesław, 1985*).¹² Приведените определения показват различия при дефинирането на понятието народ. Без да предприемаме опити за еднозначно определяне на тази общност, можем да обособим общностните елементи, конструиращи рода.

Следва да подчертаем, че народът е социална реалност, различна от държавата: той е духовна общност, която може да съществува независимо от територия и без собствена държавна организация (Strzeszewski. *Czesław, 1985*).¹³ Също не бива да отъждествяваме народа с отечеството, макар някои автори да го правят. Отецеството се свързва неразривно с територията, докато народът се свързва с обществената среда и културата. Затова в сферата на разбирането на народа като общност, различна от държавата и отечеството, ще посочим два основни конструиращи елемента на този обществен организъм. Първият основен елемент и съдържателен индикатор за народа е определено социално битие; той е националната общност, която тук няма да анализираме по-дълбоко. Отбелязваме само, че националната общност е единство от лица, което има общи предци. Понякога тази общност се определя като общност, която се отличава със свой език, исторически традиции, културно наследство и вътрешни връзки, които са устояли на различни исторически сътресения. Следователно бихме могли да дефинираме националната общност като съвкупност от хора, солидарни поради своя произход, език и култура, свързани с общи права и задължения за съвместно създаване на комплекс от ценности, които обуславят оптималното духовно развитие на човешката личност (Ślipko, T., 2005).¹⁴ Така разбраната национална общност е първият индикатор за народа.

В понятието национална общност се подчертава също елементът култура като продукт на тази общност. Националната култура се приема за втория важен елемент и индикатор за понятието народ, защото народът съществува чрез културата си и за културата си.

Националната култура като втори индикатор на понятието народ е специфичен вид култура. Ако под култура разбираме съвкупността от продукти на творческата дейност на човека на всички нива на неговия съвместен живот, която като общо наследство бива предавана на следващите поколения в процеса на възпитание и социализация, то националната култура е само известен дял от целокупността на така разбраната култура. Тя обхваща комплекса от продукти и средства, към които можем да отнесем езика, религията, обичаите и всичко друго, което дадена общност създава за духовното усъвършенстване на човека (Ślipko, T., 2005).¹⁵ Националната култура е постижение със самобитен духовен израз. Тя е цялото наследство, което народът като общност е създал и създава в духовната сфера. Разбира се елементите на националната култура са много; сред основните се нареждат: езика, религията, традициите, литературата, обичаите и духовността като нещо специфично. Националната култура обаче не е механичен сбор от тези елементи. По същество тя е известна самостоятелна цялост със свой отличителен израз, което означава, че отделните елементи загубват в нея своята специфичност и се превръщат в елементи с ново съдържание, чиято реалност среща в органична културна цялост (Ślipko, T., 2005).¹⁶ Националната култура, като култура на националната общност, е ново качество, нова цялост, а не сбор от отделни елементи, макар качеството да се обуславя от самите елементи.

Националната общност и националната култура са двата фундаментални елемента, конструиращи понятието „народ”. Оттук можем да определим народа като общност от хора,

¹² Strzeszewski. C. *Katolocka nauka społeczna*, s. 505.

¹³ *Ibid.*, s. 509.

¹⁴ Ślipko, T. *Op. cit.*, s. 243.

¹⁵ *Ibid.*, s. 237.

¹⁶ *Ibid.*

солидарни по своя произход и свързани помежду си с общи права и задължения за създаване на обща духовна култура.

Дефинираният по този начин от етиката народ е аксиологична категория, защото народът е носител на много ценности, характерни за отделните личности и за цялата общност. В какво се изразява аксиологичния характер на народа?

б) Ценностно измерение на националната общност

Народът създава за човешката личност пространството за нейното естествено развитие и гарантира за него, което означава, че човекът черпи от него сили, необходими за собственото му усъвършенстване. Това се извършва благодарение на общността, която е носител на множество ценности и блага, необходими за развитието на човека. Какви ценности осигурява общността народ на човешката личност?

Общността е място за създаване, натрупване и претворяване на различни ценности. Но като вземаме предвид някои обстоятелства в съвременната цивилизация, следва да отбележим, че много от ценностите, особено в икономическата и интелектуалната област, се създават от голям брой други общности и общества. Затова е трудно да твърдим, че тези ценности са специфични за народа. Без да отричаме полезността на тази общност при създаването на множеството ценности, трябва да се опитаме да открием тези, които в днешно време са най-характерни за тази област. Всичко, което сме приели от миналото и това, което предаваме на следващото поколение, принадлежи на системата от индивидуални и групови ценности, то е ценност в пълния смисъл на думата, нещо, което подбужда към признание, почит и стремеж към притежаване. Всяка национална общност разполага със своя система от ценности, идентични, близки или различни от системата от ценности на други общности. Цялата тази система от ценности, която има определена структура и йерархия, е обект на социализацията, на иманентния поток на инкултурация, посредством която тази система от ценности бива интериоризирана (става вътрешна ценност), като остава общо притежание и групова характеристика, външен израз на нейната сплотеност, както и като качество често става критерий за особеността спрямо други групи (Burszta, J., 1973).¹⁷

Всяка национална общност създава комплекс от общи идеи, ценности, убеждения, образци за поведение и морални нагласи, които се превръщат в идеал за водача. Народът е реалната рамка за преживяване на моралните ценности, което означава, че той създава цялата система от ценности по пътя на общия опит, определя основните предпочитания, начала на хората, образци за морално поведение, посочва кое е нравствено добро и кое е нравствено недопустимо и снабдява тези указания със специални санкции (Witek, S., 1974).¹⁸

Цялата етическа реалност се определя с понятието „етос“ на националната общност. Независимо от разликите, които съществуват в разбирането на термина „етос“, най-общо може да се каже, че това понятие се отнася до широко нравствено пространство. При това разбиране етосът е своеобразна етическа субстанция, която притежава отделният народ. Определението етическа субстанция засяга същностните етически съдържания, както тези, които преживява общността, така и изразяваните в определени нагласи и разкрива това, което пребъдва и което придава единство на националната общност.

В етическата субстанция на националната общност може да разграничим две основни степени. Първата е нравственото съзнание. Всяка национална общност притежава определено състояние на нравствено съзнание. В това състояние се включва цялата сфера от преживявания и опит с етически характер на общността. Обикновено това са преживявания, в които се разкриват определени морални ценности, характера на нравствените задължения, както и

¹⁷ Burszta, J. *Kultura ludowa – kultura narodna*. Wwa, 1973, s. 342.

¹⁸ Witek, S. *Teologia moralna*. Cz. 1, Lublin, 1974, s. 117.

нравствената отговорност. Преживяванията и опита са за общността източник за опознаване на цялата сфера на морала и извор за конкретно нравствено знание. Нравственото съзнание включва също цялата сфера от нравствени възгледи. Те не са тъждествени с актуалните морални преживявания и опита на общността, тъй като преживяванията са само подложка и градиво, от което се формират възгледите. Поради тази причина възгледите са трайно съзнание на общността, което се изразява във формата на признание на тези индивидуални съждения за всеобщо валидни, а не са индивидуални морални съждения. Цялата сфера на нравствените възгледи е съобразена с йерархията на моралните ценности и приета от народа за негова йерархия (Burszta, J., 1973).¹⁹

Състоянието на нравственото съзнание е първата степен на етическата субстанция, която е притежание на моралната общност. Втората степен са етическите съдържания, които се изразяват в съвкупността от поведения на тази общност. Докато първата степен е вътрешната сфера на националната общност, втората е нейният начин на живот, поведение и действие във външната сфера, във формата на определени нагласи, в основата, на които е разположена сферата на нравственото съзнание. Когато говорим за нагласите (разположенията) в националната общност имаме предвид формираната както под влияние на общия опит, така и на външните условия, относително трайна готовност за определено поведение при сходни обстоятелства и ситуации, реакция спрямо събития и заемане на позиция спрямо обществено утвърдени ценности. Именно разположенията като видима и доловима реалност показват цялото нравствено съдържание, специфично и присъщо на дадена национална общност.

Обобщавайки по-горните разсъждения трябва да кажем, че етосът или етическата субстанция, е съвкупността от морални съдържания, изразени от една страна във формата на нравствено съзнание, а от друга – в определени нагласи на националната общност. Двете степени – както нравственото съзнание, така и целокупността от нагласите и поведенията, са в тясна връзка помежду си и образуват реалното съдържание на етическата субстанция на даден народ като общност. Можем да кажем, че анализираната етическа субстанция е съвкупност от моралните ценности, които са действително притежание на общността.

В отговор на поставения в началото на тази подтема въпрос за аксиологичното измерение на общността народ или кои ценности се представят като особено характерни за съответната общност, трябва еднозначно да констатираме, че тя е преди всичко носител на етическите ценности и техен гарант, което в днешната епоха на етически релативизъм и забележим процес на изгубване на човека в света на моралните ценности трябва да се признае за особено ценно.

По какъв начин тези ценности обогатяват духовността на човешката личност?

Тъй като човешката общност едновременно е както индивидуално, така и социално битие, самореализацията на личността ще зависи не само от човека като личност, но и от неговото участие в общността. Това засяга също степента на нравствената зрелост. Моралът на човека притежава не само индивидуални, но и обществени характеристики, което означава, че нравственото развитие на човека зависи от самия човек, но и от етапа на развитие на общественния морал. Затова относно развитието не можем да пренебрегнем фактора „социални условия”. Под това понятие разбираме влиянието на средата върху нравственото изграждане на личността. В този пункт се докосваме до същността на проблема. Влиянието на националната общност върху развитието на личността се предава посредством нравствените ценности, които това общество е създадо и които е утвърдило като свой етос. Затова може да се каже, че етосът, тази етическа субстанция, е важен елемент, който формира човека като нравствено същество.

Този размисъл изисква известни уточнения. Възможно ли е формирането на личността от етоса на националната общност да детерминира човека и да го превръща в пасивен обект на целия процес на формиране в духовен и нравствен план. Тази теза, ако я приемем за реална,

¹⁹ Burszta, J. Op. cit., s. 242-246.

противоречи на християнското разбиране за възпитанието. Субект на процеса на развитие според християнското учение е само човешката личност. Развитието и усъвършенстването на личността е творчество, плод на усилията на личността. Този факт произтича от нейната онтологична свобода и от анализа на самия процес на предаване и усвояване на личностните ценности (Majka, J., 1976).²⁰ Това означава, че нито народът като общност, нито етосът като продукт на същата общност не развиват личността в тесния смисъл на тази дума. Затова, ако твърдим, че етическата субстанция на народа е важен елемент, който формира нравствената личност, под това формиране трябва да разбираме създаване на условия за нравственото развитие от общността чрез своя етос чрез предаване на съответните за това развитие ценности. Едва на базата на тези данни и достъпни ценности човешката личност изгражда своя собствен свят на ценности. Моралното възпитание е дълготраен процес, който на фона на общуването на възпитаника в духа на нормите на социалния съвместен живот, в етоса на обществото, настъпва постепенно формиране на понятията за добро и зло и приемането на доброто като ценност, а злото – като лишено от ценности (Kunowski, S.).²¹

Най-общо можем да кажем, че етосът на народа като общност улеснява личността при придобиването на автентичните морални ценности, на базата, на които тя със собствени усилия формира своя йерархия на ценностите, съобразена с най-обективната, съзвучна с природата й йерархия за добро и зло. По този начин се възпитава съвестта у човека под формата на нравствено съзнание и възможност за практическо приложение; изгражда се сферата на личните нравствени мотиви, както и външното поведение като определени морални нагласи. Затова и етосът на народа не бива да се схваща като нравствен детерминант, а като възможност за развитие под формата на нравствените ценности, благодарение на които личността може да изгражда у себе си нравствено съзнание и система на външно поведение, което е особено важно в съвременния свят. В това се изразява аксиологичното измерение на народа, което означава, че човекът черпи от него жизнени сокове, необходими за собственото му усъвършенстване.

²⁰ Majka, J. Wychowanie chrześcijańskie – wychowaniem personalistycznym. W: "Chrześcijańin w świecie, 42, 43, 1976, S. 53.

²¹ Kunowski, S. Wychowanie moralne jako clement wychowania chrześcijańskiego. W: Chrześcijańin w świecie, 42, 43, 1976, s. 71.